

Bártfai Imre

Emlékezés és létmegértés

*„A túlvilágot eltüntettük, de
a belső világ új ég lett”*

(Max Stirner)

„Milyen kár, hogy nem él majd... de ki is él majd?” ezekkel a szavakkal zárul a Szárnyas Fejvadász (Blade Runner) című film.

A felügyelő, aki ezt a levegőben lógó, megválaszolatlan, mondhatni költői kérdést felteszi, az egész film során kísérté főhősünket, nyomában hajtogatott papírfigurákat hagyva. Kérdése akkor hangzik el ismét, amikor Deckard és Rachel elhagyják a férfi lakását és Rachel rátapos egy ilyen papírfigurára. A papírfigura emlékeztető. Deckardnak ugyanis meg kellett ölni minden replikánst, s még egy maradt: a lány, Rachel. Persze lehet hogy maga Deckard is ilyen szintetikus ember, beültetett memóriával (ilyen a legfejlettebb típus). Hiszen akinek mesterséges memóriája van, nem emlékszik másra, mint amit beléültettek, de honnan tudjuk a mi emlékünke amire visszaemlékszünk? Gyanús hát minden, még önmagunk emlékei is, de Deckard tudja mire kell emlékeznie, a papírfigura nélkül is fejében van a lényeges tartalom, amit a felügyelő kérdése kifejez. De ki is él majd? A lány, Rachel, replikáns, azaz olyan szintetikus ember, akinek képességei felülmúlják a természetes emberek képességeit, de aki épp ezért, rövid életre van kárhoztatva: hét év után megsemmisül. Így tehát, akár Deckard öli meg, akár azok a fejvadászok, akik majd nyomukba szegődnek ezután (s ilyen

mindig akad) rövid ideig fog élni. Mivel tudja ezt, és hogy eddigi emlékei hamisak, másvalaki emlékei, minél több mindent akar megélni, az emlékek élménylenyomatát hagyni énjében, mielőtt az szétrobbanna a semmibe. A lét alapvető folyamatosága folytonos, megszakítatlan levés melyben egyedül a tudat az állandóság, a lét ennélfogva történés is. Mert minden létező, elmúlik, ami „van” az csak a megszüntetett létezés, az emlék. A létező léte a semmi, a levés tagadása. Az egzisztencia csak egy pillanat a semmi levésében, egy pillanat állandóság. Csakhogy ezt a pillanatot, ezt a darab létet, egy olyan darab előzi meg, melyben ő maga még semmi volt, és a következő pillanatban ő maga már megint semmi. Aki a semmiről úgy beszél, mint létezőről, nem tudja mit beszél – vélte Heinrich Rickert (Rickert: A filozófia alapproblémái). Csakhogy Hegel nem véletlenül a *Léttel és a Semmivel* kezdi Logikáját. A semmi ugyanis az üres lét, közelebbről a létező, nemlétezőként elgondolva. A pillanatnyi létező, önmagával határolva a semmit, levésében, azaz útjában a semmiből a semmibe, történés is. Megtörténés, mert valami létezőnek elmúlása. A semmi nem lesz ugyanolyan eme darab lét elmúlása után, mert ami megtörtént, az igaz, és megszüntetve, de megőrizve továbbadja magát. A létező ugyan megsemmisült, de nem a lét maga. Ami megtörtént az elmúlt, de visszaidézhető. A pillanat örök, két semmi között felvillanva is, mint az emlék. Azzal, hogy egyszer már volt, legyőzte a semmit. Emlékeink két dolgot bizonyítanak tehát (s ez a fontos Rachelnek) hogy voltunk, s hogy vagyunk. És nemcsak elmúlt és jelenvaló Énünket tudjuk (ez önmagában üres volna) de az elmúlt pillanat is újjáéled, tudatunk tárgya: a világ. Ami az emlékezetben jelen van, a képzelőerő ismét régi fényében ragyog, az emlékezet megőrzi a létet az elmúlással szemben. Ha a lét levés

valójában, a levés pedig történés kétféle semmi között, akkor emlékezni annyira, mint megállítani a létet és örökké tenni, uralni, és egyé válni vele. A tudatban lévő emlékezet rögzíti azt, ami a semmié, megmerevíti a folytonos átmenetet. Az emlékezés: lét, az élet csak levés. Ezért kell emlékeznie Rachelnek, ezért akar emlékeket gyűjteni a replikánsok vezére, mielőtt meghalt. Megölhette volna Deckardot, de nem tette, csak egyvalamiért: hogy megossza vele emlékeit. Istent a filozófia, mint abszolút létet változhatatlannak, egynek, örökkévalónak fogta fel, Parmenidész Egy-je, majd Platón nyomán. De Isten most, az újabb korban, csak a tiszta ész antinómiáiban jelenik meg, a végtelen objektivitás, a tiszta lét nem elérhető a mulandóságra ítélt szubjektum számára. Ha az állandóság és mindenség idegen tőlem, rajtam kívül van, nem is lehet valóságos. A tudattal szemben tárgyak állnak, vagy hozzá hasonló véges tudatok, de ha van végtelen, abban kell lennie mindennek. A végtelen, a legfőbb jó, mint rajtunk kívül álló idegen személy vagy tárgy, melyben nem önmagunkat tudjuk, ellentmond nekünk. Még csak nem is szerethetjük e halott objektivitást-ahogy az ifjú Hegel megjegyezte az elidegenült kereszténység kapcsán-hiszen szeretni csak a velünk egyenrangút lehet. A modern szubjektivitás (a Kant utáni) magában találja meg az abszolútot, az állandót, ahogy a mozgás szubsztátuma, a szubsztancia, most nem a külvilágban, hanem a tudatban van, a világ közvetlenül bensővé válik de csak azért mert teljesen külső lett, mert énünktől idegenné vált, s most visszahúzódunk bensőnkbe. Az egzisztencialista számára pedig aki a pillantását a levésre, az elmúlás világára veti, a halál egyedül a végtelen. A végtelenség most a „semmi szakadéka, melyben minden lét elmerül” a „végtelen fájdalom” (G.W.F. Hegel: Glauben und Wissen, Suhrkamp

1999, 432.) mert a tudat a véges világ tudata, a végtelen pedig csak ebben a szembeállítottságban létezik. A gondolkodás végtelen, de vele egy olyan világot szegezünk szembe melynek csak üressége a végtelen. Így létünk hiányba vész. Ha van valami, ami abszolút még: az az emlékezés. A replikánsok haldokló vezetője megosztotta emlékeit Deckarddal, talán abban a naiv hitben, hogy így nyomot hagy az elmúlás világán. Ha másképp nem, emlékeinek emlékeiben, ahogy a történelem teszi élővé azt, ami már rég elmúlt, egyrészt azzal, hogy megalapozza a jelent, másrészt azzal, hogy megérteti magát velünk, hogy tudjuk, ő a mi elmúlt jelenünk, azaz mi magunk. Mert a történelem is emlékezés és emlékeztetés, melyben a pillanatok egymásba mennek át és szűnnek meg, a lét mozgása. Tulajdonképpen csak akkor beszélünk történelemről, ha mint elmúltra tekintünk vissza a létezőre. De elmúltságában is a miénk, s talán mi magunk is emlékek vagyunk. Hiszen még önmagunkat, nemcsak a minket körülvevő világot, még saját énünket is történészként értjük meg, a megélten és a hogyanon keresztül, örök visszatekintésként.

A valódi megértés egyfajta hasonulás is, egy objektumként vett dolog tárgyiségének beemelése a szubjektumba. Minden megértés egyfajta hasonulás. Azt akarjuk hogy megértsenek minket, mert így ismerik el személyiségünket. Át kell adnunk önmagunkat, hogy visszacapjunk, meg kell értetni magunkat másokkal, hogy lehessünk a saját magunk számára is.

Így Deckard, amikor a replikánsok vezetője nem öli meg, sőt, megosztja vele emlékeit, részesül a másik énjéből, és megérti hogy minden én – Én. Az egzisztencia pillanatszerűsége, a semmi levésében lévő örök, a szubjektum mindig ugyanaz. Minden élő közös sors béklyóz,

sőt, minden létezőt, de a létező dolog, önmaga számára sohasem egység, így a felbomlás tudata sem fenyegeti. A lét talán csak egyszeri jogtalankodás amiért a létezőnek elmúlásával kell fizetnie. De aki rögzítette már maradandó emlékbe az elmúlt, a szép, de tovatűnő pillanatot, az borzad a semmitől. A levés útja viszont semmiből semmibe vezet. A lét és semmi váltakozásában mulandóként lepleződik le minden maradandónak ítélt szépség, hiteltelen lesz a szép és a jó, mert jelenségek, alávetve egy olyan világnak, melynek üressége még azután is megmarad, hogy minden, ami szép tovatűnik. Sőt, lesz még majd olyan idő is, hogy maga a világ, a kozmosz is, maga a lét is elmúlik. Kicsiben már elmúlt számtalanszor, minden megsemmisült eddigi létezőben. Ezt a szomorú dialektikát érti meg Deckard: azt hogy mind halálraítéltek vagyunk, kitartva a semmibe, amely azonban nem más, mint saját, bár létnélküli létlehetőségünk. Minek hát ölni egy olyan világban ahol úgymint mindenki meghal? Minek fájdalmat okozni, ha az élet maga is végtelen fájdalom?

Deckard meg kell hogy értse minden létező közösségét a létben, hisz az elmúlásban mind közösen osztoznak. Innen tudjuk, hogy nincs lényegi különbség lényegünk között. A lét, jobban mondva a levés, mint kapcsolatrendszer, együttmozgás lepleződik le, ahelyett hogy pusztán intencionális meghatározottság volna. Levésünk pedig a semmi mozgása, s mi magunk emlékezet és emlékező vagyunk. A halálra, mint a semmire való pillantásban feltárul az ének közössége, mert ugyanabban a forrásban merítkeznek meg, és merülnek alá, ugyanaz a Styx folyó törli ki emlékeiket. Jóllehet kitörli, de fenyegetően felmagasló réme a megtörténtet mégsem teheti meg nem törtéنتté. És a halálra irányuló pillantás énünket létmegértésre készíteti, mert a létet elmúlóként, olyan

változásként leplezi le, amelyben minden elmúlik, átlát a rögzített tárgyiség mindennapjain, megismeri a középpontot, és épp ezért nem vész el benne. A lét meghal, de a létet megértő cselekvése nyomán felmagasztosul.

„A pillanatok elvesztek az időben...mint a könnyek.”- mondja a replikánsok vezére haldokolva, s kevéssel ezután az eddig kezében tartott galamb kirepül elernyedtt szorításából: a szabadság utolsó aktusa egy semmihez szegezett világban. Utolsó, talán ezért olyan szép felvillanás, egy emlék. Emlék, ami arra bírja Deckardot, hogy megértse a létet, és emlékeket adjon Rachelnek, így hátráltatva ezzel is a semmi végső, elkerülhetetlen diadalát. Hogyha a lét ellentéte, a semmi, egykor majd megszünteti a létet, akkor a lét önmagában hiányos, a *kellésre*, azaz az etikai mozzanatra van szükség, a létet be kell teljesíteni. Mi lehet ez a beteljesítés, ha nem a Jó és a Szép, Deckard és Rachel esetében a szerelem? Persze a szerelem nagyon is mulandó, mint minden az ég alatt, legyen érzés, vagy gondolat, vagy tett. Elmúlik, de csak azután hogy a nem-elmúló világot szegezte szembe saját végzetével, csak a távolság megsemmisítése után adja át magát a végtelen távolságnak. Tehát tagadja a semmit, saját végzetét, a szükségszerűt átértékeli. Csak a heideggeri „akárki” hal meg, az én itt és most legyőzi a negativitást, összekapcsolja a két elválasztottat, az éneket, és egyesíti a szeretetben. A lét kellése legyőzi a lét valóságát, az ígéret, a remény a biztos jövődőt, a feladott az adottat. Ha minden elmúlás tagadja az életet, akkor minden beteljesítés tagadja az elmúlást. A lét dialektikája ellentmondásain át beteljesül és önmagában huny ki.

Erre emlékeztet hát minket a felügyelő megjegyzése, mely most tárgyilagosan, de ironikus-szomorúan hangzik: „Milyen kár, hogy nem él majd...de ki is él majd?”